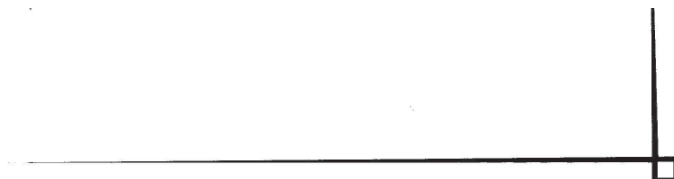


MATERIALS MATERIALY



T. XXVIII (2025) Z. 4 (80)
ISSN 1509-1074
10.24425/rhpp.2025.157156

**ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ**

The reception history
of Jakub Jasiński
(1794 until the present)

**Recepcja wizerunku
Jakuba Jasińskiego od
śmierci po współczesność**

badacz niezależny
e-mail: aleksandra.tomicka@wp.pl
<https://orcid.org/0000-0003-1006-5281>

**Aleksandra
TOMICKA**

KEY WORDS:

Poland in the 18th century, the Kościuszko Uprising,
Jakub Jasiński (1761–1794), national hero,
reception history

SŁOWA KLUCZOWE:

Jakub Jasiński, prasa, insurekcja kościuszkowska,
bohater narodowy, poeta-żołnierz

Streszczenie

Przedmiotem rozważań jest analiza publikacji, artykułów, ustępów w podręcznikach do nauki literatury lub historii, haseł słownikowych bądź encyklopedycznych poświęconych Jakubowi Jasińskiemu od tych najwcześniejszych po współczesne. Zapamiętany został w pamięci narodu jako bohater walczący do ostatnich chwil po to, by bronić kraju przed atakiem wroga. Badania objęły materiał z lat 1794–2011.

Summary

This article examines the reception of General Jakub Jasiński, military commander at the time of the Great Sejm and the Kościuszko Uprising, in numerous academic and popular publications, articles, history and literature textbooks, lexicons and encyclopedias published since his death in 1794 until 2011. His death at the Battle of Praga (the eastern part of Warsaw) fixed his status of a hero who fought to the last sabre in hand in defence of his country. While nowadays he is remembered almost exclusively for his military valour, in his own day he was an acclaimed poet, thinker and political activist.

Wstęp

Jakub Krzysztof Ignacy Jasiński (1761–1794), generał — i poeta¹. Nie był wyjątkiem, wśród generałów dorównywał mu z pewnością Franciszek Dzierżykraj Morawski, kilku hetmanów też przejawiało talent literacki. Postać Jasińskiego jednak z jakichś względów niepokoi. Literatem był dobrym, ale przecież nie wybitnym, mieścił się gdzieś na poziomie Naruszewicza, Miera, Minasowicza. Miał tę przypadłość, że wielu tekstów nie kończył, inne zaczynał dobrze, a kończył niedbale, jeszcze inne pozostały tylko w ledwo naszkicowanych planach. Do tego życie — Szkoła Rycerska, ale tylko dzięki stypendium króla, służba u Sapiechów i Potockich, wreszcie powołanie żołnierskie. Jasiński był dobrym inżynierem, co zresztą doceniali kolejni przełożeni. Wielkopolanin, wiele czasu spędził na Litwie, w dość obcym otoczeniu. Może dlatego zmagał się z intrygami, które doprowadziły do krótkotrwałego konfliktu z Kościuszką? Wreszcie postawa polityczna — badacze mniej znający historię mają tendencję do nazywania Jasińskiego jakobinem, odwołując się do rewolucyjnej Francji. Wreszcie śmierć — zginął jak wielu wcześniejszych i późniejszych generałów, broniąc innych.

Pytanie więc: jak zrodził się mit, a właściwie mity Jasińskiego? Najpierw mit literata. Pisz o nim — libertyn i przedstawiciel rokoka. Owszem, pisywał teksty frywolne, jak Trembecki, Naruszewicz, Karpiński, Książnin, Mier, Stanisław Potocki, Węgierski i tylu innych. Nigdzie jednak Jasiński nie posunął się do negacji wiary. Generał miał zbyt duże poczucie obowiązku wobec ojczyzny i społeczności. Potem mit jakobińskiego polityka — też raczej na podstawie tekstów literackich. Jasiński jako żołnierz mógł mieć swoje zdanie i z pewnością je miał, ale w armii panuje wyłącznie podległość służbowa i generał ściśle jej przestrzegał. Nie nawoływał do anarchii i buntu, ale jedynie do karania zdrajców i wrogów. I jeszcze mit piewcy ludowości — trudno powiedzieć, co by mogło być jego podstawą. Jeśli przytacza się *Chciało się Zosi jagódek*, to dowodzi się braku orientacji w ówczesnej twórczości.

¹ To oczywiste odwołanie do tytułu monografii Z.M. Zachmacza, *Jakub Jasiński. Generał i poeta*, Warszawa 1995, s. 126.

Wreszcie mit bohatera narodowego. Miał Jasiński szczęście, że jakiś czas przebywał na Litwie. I że zginął w czasie powstania kościuszkowskiego. Słyszał o nim Mickiewicz, wszedł do legendy. Nadchodząca martyrologia romantyczna potrzebowała ofiar — Jasiński, Ordon, Sowiński, nawet Księżę Józef. Fakty liczyły się mniej, bardziej możliwość wykorzystania w literaturze. A jednak po początkowych próbach Jasiński rzadko się pojawiał w romantycznej i poromantycznej myśli. Dlaczego? Dlaczego zaczęto sobie o nim przypominać mniej więcej w stulecie insurekcji kościuszkowskiej? I dlaczego po dwudziestu kilku latach przestano się generałem interesować do tego stopnia, że do dziś brakuje pełnej monografii tego poety i żołnierza.

Niniejszy tekst jest uzupełnieniem artykułu *Wizerunek Jakuba Jasińskiego w prasie polskiej XIX i pierwszej połowy XX w.*, który ukazał się w t. XXI (2018), z. 2 (50) niniejszego czasopisma.

1. Po śmierci

Przyjaciół Jasińskiego Rajmund Korsak po jego bohaterskiej śmierci napisał wiersz *Nagrobek Jakubowi Jasińskiemu* (1794?). Jasiński porównany w nim został do takich sławnych postaci starożytnego Rzymu, jak Marek Juniusz Brutus, Regulus, Katon Młodszy. Roman Kaleta poświęcił temu wierszowi artykuł „*Nagrobek Jenerała Jasińskiego*” *kompilacją*² oraz rozdział w książce *Oświeceni i sentymentalni. Studia nad literaturą i życiem w Polsce w okresie trzech rozbiorów*. Skrócona wersja *Nagrobka...* chwali Jasińskiego za bohaterską obronę kraju. Dłuższa wersja, która została dopisana, zawiera libertyńskie wzmianki z życia bohatera. Utwór ten pokazuje, że o Jasińskim jako żołnierzu i Jasińskim jako poecie krążyły już wówczas różne, sprzeczne ze sobą opinie. Jest to problem, który rzutuje na jego biografię i twórczość do dzisiaj.

Wydawcy dążyli do tego, aby opublikować wiersze zmarłego na szafkach Pragi poety. Już w 1802 roku „Nowy Pamiętnik Warszawski” opublikował *Kij krzywy*³. Na łamach „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych”⁴ pod redakcją Cypriana Godebskiego w 1804 roku opublikowano część spuścizny poetyckiej poety. Redaktorzy pisali tak:

Zamierzyszy płody własnej pracy, zdobić wyjątkami z innych autorów, zwróciliśmy uwagę na pisma Jakuba Jasińskiego, którego pamiętka, w powodzi nieszczęść powszechnych, została pogrążoną, pod względem nawet Pisarza. — Winniśmy jedną, z pięknych

² R. Kaleta, „*Nagrobek Jenerała Jasińskiego*” *kompilacją*, „Pamiętnik Literacki” 1981, z. 2, s. 179–182.

³ „Nowy Pamiętnik Warszawski” 1802, t. V, s. 387–388.

⁴ „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1804, t. 2, s. 102, t. 3, s. 100; 1806, t. 5, s. 108.

jego powiastek, wydawcy Pamiętnika; lecz gdy tyle płodów jego pięknego dowcipu, porozrzucanych częstkami, zdają się być zagrożone losem tylu dzieł zginionych dla potomności, postanowiliśmy je zebrać i czyniąc onych wybór, stosownie do napisu dziełka naszego, udzielać je wyjątkami⁵.

W 1804 roku w t. 2 „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych” opublikowano trzy bajki: *Komar i świeca*, *Pająk i jedwabniczek*, *Bańka mydlana*⁶, w t. 3 wiersz *Do Przyjaciela [Do Stanisława]*, *Żółw i ślimak*⁷, a w 1806 roku w t. 5 wydano bajkę *Osiół*⁸. Wcześniej, w 1802 roku, „Nowy Pamiętnik Warszawski” opublikował *Kij krzywy*⁹.

2. Budzenie się polskości

W 1819 roku w „Tygodniku Wileńskim” ukazał się poemat heroikomiczny Jasińskiego *Sprzeczek*¹⁰. Redakcja tygodnika wystosowała prośbę do osób posiadających rękopisy, aby nadsyłali je do druku. Edytorem tekstów Jasińskiego był Ignacy Szydłowski, redaktor literacki tygodnika, któremu nie wymieniona z nazwiska osoba dostarczyła rękopis utworu. Szydłowski był członkiem Towarzystwa Szubrawców pod imieniem Gulbi. W numerze 143 z 31 lipca opublikowana została pierwsza pieśń *Sprzeczek* wraz ze wstępem od redakcji: „Nic nie wiemy o autorze tych wierszy: osoba, która nam użyczyła zawierającego je rękopismu zdawała się poznawać w tej igraszcze wesołego dowcipu, pióro Generała Jasińskiego”¹¹.

Rękopis, który dotarł do tygodnika, zawierał pięć pieśni, ale ostatnią odnotowaną jako szóstą. Redaktorzy upatrywali w tym pomyłki lub żartu autora. W rzeczywistości rękopis okazał się niepełny. *Sprzeczek* opublikowano we fragmentach, a część utworu streszczono prozą. Problem autorstwa był nadal niepewny. W numerze 145 z 31 sierpnia redakcja potwierdziła Jasińskiego jako twórcę *Sprzeczek*¹²: „dostaliśmy [...] niedawno z dwóch różnych stron rękopisma tego poematu, wraz z niektórymi ułomkami innych wierszy tegoż pisarza”¹³.

W tym numerze opublikowano pieśń drugą i trzecią. Niezaprzeczalnie pierwsze komentarze redakcyjne *Sprzeczek* trafnie scharakteryzowały utwór i zamiar przy-

⁵ Tamże 1804, t. 2, s. 102.

⁶ Tamże, s. 102–103.

⁷ Tamże 1804, t. 3, s. 100–101.

⁸ Tamże 1806, t. 3, s. 108.

⁹ „Nowy Pamiętnik Warszawski” 1802, t. V, s. 387–388.

¹⁰ „*Sprzeczek*”. *Poema żartobliwe w pięciu pieśniach (I)*, „Tygodnik Wileński” 1819, nr 143, s. 48–59.

¹¹ Tamże, s. 48–49.

¹² „Tygodnik Wileński” 1819, nr 145, s. 97–108.

¹³ Tamże, s. 97.

świecający autorowi. W numerze 146 z 15 września redakcja poinformowała, że odebrała od czytelników rozmaite wiersze poety¹⁴: *Sprzeczeki* (do tygodnika wpłynęły trzy różniące się między sobą wersje utworu), *Poema o Zamoyskim*, fragment *Ciańci*, dwa *Listy do przyjaciela* i inne wiersze nie wymienione z tytułu.

W 1820 roku „Pszczółka Krakowska” informowała, że Teatr Narodowy wystawił operę *Łaska Imperatora*¹⁵. Po zakończeniu widowiska na cześć monarchy zamierzano przedstawić *Pierwszą miłość Kościuszki*. Postać Jasińskiego miała się pojawić w *Scenie lirycznej*. Poeta-generał został opisany w didaskaliach jako *paź królewski, przyjaciel Kościuszki*¹⁶ i wystąpić w scenie czwartej, w której rozmawiał z Kościuszką, by go ostrzec przed planowaną intrygą porwania. Historia jest całkowicie zmyślona, nie znajdujemy jej potwierdzenia w życiorysach ani Kościuszki, ani Jasińskiego.

Warszawska „Sybilla Nadwiślańska” w kwietniu 1821 roku opublikowała w części zatytułowanej „Poezja” *Śpiew historyczny o Jenerale Jasińskim, z muzyką K.K....* autorstwa Brunona Kicińskiego¹⁷. Jasińskiego ukazano jako mężnego i odważnego żołnierza walczącego o ojczyznę. Utwór ma budowę klamrową, powtarza się strofa przypominająca o dniu śmierci Jasińskiego:

Ze łzą Bracie! Wspomnij sobie,
O dniu czwartym Listopada;
Niech na Jasińskiego grobie,
Kwiat wdzięczności rodak składa.

Pamięć o generale była wciąż żywa w XIX w. Jasiński został nazwany bohaterem, któremu przyświecała idea wolności. Według autora wiersza śmierć przyniosła Jasińskiemu jeszcze większą chwałę niż czyny za życia. W tym samym roku tygodnik „Wanda” opublikował okrojoną wersję *Do Stefana Batorego* pod tytułem *Poemat o Zamoyskim*¹⁸. Redaktorzy stawiali sobie za cel publikację spuścizny po Jasińskim, zwracali się z prośbą do czytelników:

Szczęśliwym sposobem dostały nam się niektóre urywki z Poematu Jasińskiego o Zamoyskim; podając je do publicznej wiadomości śmiem upraszać tych co by jakiegokolwiek rękopisma tego sławnego wodza posiadali, żeby je raczyli albo przesłać do Redakcji, albo zebrawszy osobne dzieło drukiem ogłosić¹⁹.

¹⁴ *Poezye Jenerała Jasińskiego*, „Tygodnik Wileński” 1819, nr 146, s. 158–160.

¹⁵ *Pierwsza miłość Kościuszki. Scena liryczna*, „Pszczółka Krakowska” 1820, t. 4, s. 64–65

¹⁶ Tamże, s. 18–40.

¹⁷ B. Kiciński, *Śpiew historyczny o Jenerale Jasińskim*, „Sybilla Nadwiślańska” 1821, nr 5, s. 299–302.

¹⁸ „Wanda. Tygodnik Polski Płci pięknej i Literaturze poświęcony” 1821, t. 4, s. 121–126.

¹⁹ Tamże, s. 121.

„Kurier Polski” w 1831 roku po raz pierwszy opublikował *Wiersz w czasie obchodzonej żałoby przez dwór polski po Ludwiku XVI*. Pisano, że ojczyzna była jego życiem i natchnieniem, a pobudką do napisania wiersza stało się wystąpienie księcia prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego, w którym wyrażał potępienie dla wszystkich popierających stracenie Ludwika XVI²⁰.

Wiek XIX był życzliwy poecie. Przychylny Jasińskiemu Mieczysław Romanowski (uczestnik powstania styczniowego) wyrażał o nim chlubne opinie. W 1863 roku w „Dzienniku Literackim” opublikował w częściach pracę *Jakób Jasiński. Szkic biograficzny*, która w zamierzeniach autora miała przybliżyć osobę generała. W rzeczywistości autor wiele miejsca poświęcił omówieniu spraw historyczno-politycznych końca XVIII w. O Jasińskim pisał, że: „Z natury obdarzony umysłem bystrym, żywą wyobraźnią poetycką i energią, która go później do tak świetnych czynów powiodła, szybkie czynił w naukach postępy”²¹.

Twórczość poetycką Jasińskiego uznał za typową dla swoich czasów, ale wartościową:

W utworach oryginalnych był on nieodrodzonym synem ośmnastego wieku. Lekkość w wyrażaniu się o rzeczach wiary i obyczajów, przy tem dowcip ostry, właściwy wszystkiemu prawie produkcjom umysłowym tamtego wieku, cechują i pisma Jasińskiego; w niektórych tylko utworach wyższym on jest nad współczesnych, prawdziwie głębokim uczuciem²².

Biografowie są zgodni, że Jasiński miał trudny charakter, unosił się dumą i był pyszny. Mógł mieć do tego prawo, ponieważ wszystko, co miał, osiągnął własnymi rękami i ciężką pracą. W wierszach pisał o tym i z szyderczym dowcipem wytykał próżniakom wysokie stopnie i fortuny. Być może to okazywało się powodem, że nie znaleźli się chętni, aby wydać jego wiersze za życia. Któż by bowiem z bogatych chciał, żeby wytykać mu takie negatywne cechy? Niezaprzeczalnie jednak дума Jasińskiego była szlachetna, a postępowanie godne. W 1869 roku „Kłosa: czasopismo ilustrowane, tygodniowe” wydrukowało po raz pierwszy wiersz *Jaś i Zosia* ze stosownym czarno-białym rysunkiem autorstwa Antoniego Zaleskiego²³. Wiersz, który już za życia poety zyskał popularność, stał się pieśnią popularną, gminną. Wypada jeszcze wspomnieć o interesującym, w kontekście nieznanych zakamarków biografii Jasińskiego, anonsie, który ukazał się w „Kurierze Poranny” w 1886 r.²⁴

²⁰ X.A.P., *Wiadomości rozmaite*, „Kurier Polski” 1831, nr 386, s. 1999.

²¹ M. Romanowski, *Jakób Jasiński. Szkic biograficzny*, „Dziennik Literacki” 1863, t. 1–10, nr 1, s. 6.

²² Tamże, t. 2, s. 13.

²³ „Kłosa: czasopismo ilustrowane, tygodniowe” 1869, t. 9, nr 221, s. 173.

²⁴ *Wiadomości osobiste*, „Kurier Poranny” 1886, nr 65, s. 2.

Informował on o zawarciu związku małżeńskiego przez wnuczkę generała Jakuba Jasińskiego Marię Jasińską z Czesławem Jankowskim w Wilnie²⁵.

„Ruch Literacki: tygodnik poświęcony literaturze, sztukom pięknym, nauce i rzeczom społecznym” w 1876 roku opublikował anonimowy artykuł pod tytułem: *Wilno roku 1794. Ustęp z dziejów narodowych. Przez naocznego świadka, Porucznika z 1812 r. z gwardji narodowej batalionu Igo, kompanji 1ej grenadierów*. Treść dotyczy nękanego przez Rosję miasta, które powstało w momencie pojawienia się tam męznego i znanego generała Jasińskiego. Wszyscy patrioci zaangażowali się w ruch mający na celu oswobodzenie ojczyzny przez „stanowczy, śmiały i odważny krok rewolucji”²⁶.

W 1885 roku „Tygodnik Wileński” zamieścił artykuł Józefa Hieronima Rychtera *Z nieznanych poezyj Jakuba Jasińskiego generała artylerii litewskiej*²⁷. Autor ogłosił drukiem utwory dotąd nieznanne: fragment *Kwestarza*, wiersz *Moje życzenia* i bajkę *Gąsienica*. Na okładce tygodnika zamieszczono rycinę przedstawiającą wizerunek Jasińskiego autorstwa Juliana Schübelera. Michał Rolle z kolei opublikował w roku 1898 w czasopiśmie „Czas” artykuł *Bohater Mickiewiczowskiej tragedii. Sylwetka Jenerała-poety*²⁸. Pisał, że Jasiński należał do ludzi czynu pragnących zmian: „Na kartach dziejów literatury polskiej znalazłoby się więcej takich, co na przemianę pracowali i szablą, i piórem, w obu razach częstokroć równie dzielnie, z równym zapałem”²⁹. Przytoczył też cytaty z rękopiśmiennych notatek rodzinnych generała (obecnie nieznanymi) o Jasińskim:

Gdyby Jasiński miał więcej ambicji, a mniej miłości kraju, mógłby być zostać dyktatorem Polski. Wszak tego domagała się wciąż partya śmielszych z Kołłątajem. A mając, jak on, pod swymi rozkazami dywizję, z wielką łatwością możnaby dopiąć tego. Ale jenerał Jasiński szczerze szanował Kościuszkę, pod którego zostając rozkazami, pierwsze uszczknął wawrzyny, a miłując prawdziwie kraj, więcej, jak wszystkie dostojeństwa, więcej nad życie, co i czynem stwierdził, nie chciał nawet wtedy, gdy Wawrzecki dowództwo objął, dopuścić do zaburzenia, by wyrwać władzę i ogłosić się samemu dyktatorem. On gardził intrygami i zawsze domagał się jednności i zgody, widząc w tem tylko

²⁵ Wiadomość w gazecie podaje, że Maria Jasińska będąca córką właścicieli ziemskich z gub. wileńskiej jest wnuczką generała Jakuba Jasińskiego. Ślub odbył się w kościele misjonarskim w Wilnie. Sądząc po datach, słowo *wnuczka* rozumiane jest raczej jako *krewna*.

²⁶ *Wilno roku 1794. Ustęp z dziejów narodowych. Przez naocznego świadka, Porucznika z 1812 r. z gwardji narodowej batalionu Igo, kompanji 1ej grenadierów*, „Ruch Literacki: tygodnik poświęcony literaturze, sztukom pięknym, nauce i rzeczom społecznym” 1876, R. 3, t. 1, nr 23, s. 367–369; nr 24, s. 384–386; nr 25, s. 399–400.

²⁷ J.H. Rychter, *Z nieznanych poezyj Jakuba Jasińskiego generała artylerii litewskiej*, „Tygodnik Wileński” 1885, nr 105, s. 2.

²⁸ M. Rolle, *Bohater Mickiewiczowskiej tragedii. Sylwetka Jenerała-poety*, „Czas” 1898, nr 190–192.

²⁹ Tamże 1898, nr 192, s. 1.

naszą siłę, a jako prawy Polak i prawdziwej karności żołnierz, wołał już nawet zostać pod rozkazami niezdarne go Wawrzeckiego, niż contr-rewolucją obalać rząd istniejący³⁰.

Badacz omówił utwory poetyckie poświęcone poecie. Wśród opinii Godebskiego i Korsaka przytoczył słowa porucznika wojsk polskich Jakuba Cichońskiego, autora kilku dzieł pisanych wierszem i prozą. Poeta w jednym z wierszy opisał śmierć generała Jasińskiego:

Widząc to Jasiński, zgrozą przejęty,
Do swych żołnierzy z goryczą zawołał:
Już nic, kochana Ojczyzno, nie zdoła
Przed nieprzyjaciół uchronić Cię pęty!
To gdy rzekł, pełen zapалу — na czele
Sześciuset swoich uderza na rotę
Liczne Moskale — i gdy mnóstwo ściele,
Pad, przeszyty wśród nich wielu groty³¹!

Słowa poetów budowały przez lata trwały pomnik Jasińskiemu, a uwieńczenie jego bohaterstwa stanowi fragment w *Panu Tadeuszu*. Badacz pisał, że Jasiński miał trudny charakter i to sprawiło, że ludzie od niego stronili. On zaś w swojej dumie nie sobie z tego nie robił. Dopiero po śmierci postanowiono wydać jego utwory, zapominając o nie najlepszym charakterze poety. Autor doszedł do wniosku, że poeta pisał wiersze w chwilach wolnych od żołnierskiej pracy, dla własnej przyjemności:

Nie usiłował Jasiński wytyczać w poezji dróg nowych, szedł za popędem mody, która lubowała się w danej chwili w piosnkach i bajkach; pod wpływem lektury purpurata warmińskiego, stwarza barwne i dowcipne „Sprzeczki pobożne”; poruszony czymś do głębi, pisze wiersze patryotyczne... mówiąc krótko: przebija się w tem wszystkim umysł gorączkowy, wrażliwy człowieka wykształconego ponad przeciętną miarę, a takim był właśnie Jasiński³².

W 1908 roku Rolle opublikował w pracy *Z minionych stuleci. Szkice historyczne i literackie* rozdział poświęcony Jasińskiemu, będący zebraniem wcześniejszych artykułów z czasopisma „Czas”³³.

³⁰ Tamże, nr 190, s. 1.

³¹ Tamże, nr 192, s. 1.

³² Tamże, s. 1.

³³ M. Rolle, *Bohater mickiewiczowskiej tragedii. Sylweta generała-poety*, [w:] *Z minionych lat. Szkice historyczne i literackie*, Lwów 1908.

3. W wolnej Polsce

Jasiński utożsamiany był z walką powstańczą. W 1930 roku, w rocznicę bitwy praskiej, akademicy warszawscy uczcili uroczystością poległych w czasie rzezi Pragi. Dominik Magnuszewski poświęcił chorągiew Gwardii Akademickiej „na poległych kościach Jasińskiego”³⁴. W „Kurierze Polskim” jeden z redaktorów, ks. Aleksander Kazimierz Pułaski, pod kryptonimem A.K.P. opublikował *Nagrobek Jasińskiego*³⁵, a Leonid Żytkowicz w 1938 roku badał raporty w Archiwum Państwowym w Wilnie i wyniki tych prac opublikował w artykule *Ze stosunków Jasińskiego z Konfederacją Targowicką*³⁶.

W okresie powojennym wzrosło zainteresowanie Jasińskim. Uzupełnieniem biografii Jasińskiego stały się badania Emila Kipy, które ukazały się w artykule z 1950 roku. *Materiały do biografii Jakuba Jasińskiego*. Znalazły się w nim fragmenty nieznanej dotąd korespondencji poety³⁷, a w tekście z 1951 roku zatytułowanym *Jakub Jasiński w bitwie pod Mirem 11 VI 1792 roku* przywołał nowe szczegóły dotyczące działań bojowych³⁸. Na łamach „Pamiętnika Literackiego” w 1950 roku wydrukowano ważny artykuł Zdzisława Libery *Jakub Jasiński — poeta — jakobin*³⁹. Praca przedstawia Jasińskiego i jego twórczość w wielu kontekstach: historycznym, społecznym i ideowym. Libera opisał linię rozwojową Jasińskiego od sentymentalizmu i sielanek po klasycyzm. Jednak za zdecydowanie najlepszą uznaje autor artykułu lirykę patriotyczną poety, mająca najsilniejszą wymowę, niewzorowaną na innych utworach.

W 1963 roku Juliusz Gomulicki opublikował w „Stolicy” artykuł *Cierpienia warszawskiego Wertera*, w którym dostrzegał w Jasińskim duszę *na pół romantyczną*⁴⁰. Zdaniem badacza, Jasiński inspirację do tworzenia czerpał z nieszczęśliwej miłości, podobnie jak Werter. Badacz skupił się na wierszach poświęconych przez Jasińskiego ukochanej (*Rozeta, Do tejże, Melancholia*). Romantykiem się jednak nie stał, gdyż „otrzeźwiał na szczęście” i zajął się sprawami związanymi z krajem.

W 1967 roku na łamach warszawskiej „Stolicy” ukazał się artykuł Władysława Słodkowskiego *Jakub Jasiński żołnierz i poeta*⁴¹. Zwrócił on uwagę na wiersze

³⁴ D. Magnuszewski, *Oracja*, „Polak Sumienny” 1830, dodatek, nr 5; przedruk R. Kaleta, *Wiersze z okresu powstania listopadowego*, Wrocław 1986, s. 14.

³⁵ „Kurier Polski” 1830, nr 368, [za:] R. Kaleta, *Oświeceni i sentymentalni. Studia nad literaturą i życiem w Polsce w okresie trzech rozbiorów*, Wrocław 1971, s. 667.

³⁶ *Ze stosunków Jasińskiego z Konfederacją Targowicką*, „Ateneum Wileńskie” 1938, R. 13, z. 1.

³⁷ E. Kipa, *Materiały do biografii Jakuba Jasińskiego*, „Przegląd Historyczny” 1950, t. XL.

³⁸ E. Kipa, *Jakub Jasiński w bitwie pod Mirem 11 VI 1792*, „Pamiętnik Literacki” 1951, z. 2, s. 480–484.

³⁹ Z. Libera, *Jakub Jasiński — poeta — jakobin*, „Pamiętnik Literacki” 1950, nr 41, z. 3–4, s. 760–791.

⁴⁰ J.W. Gomulicki, *Cierpienia warszawskiego Wertera*, „Stolica” 1963, nr 1, s. 22.

⁴¹ W. Słodkowski, *Jakub Jasiński żołnierz i poeta*, „Stolica: Warszawski Tygodnik Ilustrowany” 1967, R. 22, nr 42, s. 12–13.

związane z życiem poety, opisujące rozterki miłosne (*Rozeta, Do tejże, List do przyjaciela*). Powiązał poemat *Sprzeczki* z okresem guwernerskim, przytaczając krótkie cytaty na dowód tego, że poezja Jasińskiego opisuje fakty z jego życia. Słodkowski sporządził mapę miejsca śmierci Jasińskiego podczas bitwy w 1794 roku oraz wskazał istniejące miejsca w Warszawie, w których przebywał Jasiński. Najważniejsze utwory Jasińskiego ściśle łączą się w treści z jego działalnością polityczną i narodowo-społeczną, charakteryzując się rewolucyjnym patosem i głębokim patriotyzmem, np. *Do egzulantów polskich, Wiersz w czasie obchodzonej żałoby przez dwór polski po Ludwiku XVI*. W 1981 roku opublikowany został wiersz Adama Ważyka *Posłanie do przyjaciela* (wiersz napisany w kwietniu 1955 roku); autor wyznaje, że pisze „tą samą mową, którą znał Jakub Jasiński”⁴². Dla Czesława Miłosza Jasiński był postacią przypominającą Wilno z minionych lat. Mówi o tym wiersz *Zmieniał się język*⁴³. W 1988 roku czasopismo „Scena” opublikowało wiersz *Chciało się Zosi jagódek*⁴⁴.

Władysław Błachuta w tygodniku „Życie Literackie” w 1988 roku ogłosił artykuł *Wileński bohater insurekcji*⁴⁵, nawiązując na początku tekstu do słynnego fragmentu z *Pana Tadeusza*. Wspominał bohaterską śmierć Jasińskiego i zwrócił uwagę na jego edukację i służbę wojskową. Poezję Jasińskiego opisał jako lekką i frywolną, w okresie młodzieńczym. Po 1789 roku, wraz z powrotem do służby wojskowej, miała nastąpić w Jasińskim przemiana, a on przekształcić się w „namiętnego oskarżyciela rodzimego wstecznicstwa, obrońcę uciśnionych i radykalizującego trybuna wolności”. Błachuta zwrócił uwagę na takie utwory, jak *Kwestarz* i *Sprzeczki*. Uwaga piszącego skoncentrowała się na oskarżaniu kleru o zacofanie i obojętności wobec spraw publicznych. Twórczość z okresu insurekcji uznał za „nie najwyższych lotów”. Błachuta przytoczył w skrócie biografię Jasińskiego, powołując się na książkę Mościckiego. Autor artykułu pisał tekst pod wpływem idei swego czasu. Jedną warto wyłowić myśl, a mianowicie zdanie, które daje do myślenia: „Jak wiadomo, z owym szacunkiem dla Jasińskiego nigdy nie było zbyt dobrze”.

W 1988 roku „Studia Polono-Slavica-Orientalia” opublikowały artykuł Krystyny Galon-Kurkowej *Piotr Wiazemski a Jakub Jasiński*⁴⁶, a w magazynie ilustrowanym wojska polskiego „Żołnierz Polski” w numerze marcowym z 1989 roku zamieszczono artykuł Stanisława Miękiniaka upamiętniający wybuch powstania kościuszkowskiego *Przysięga na Rynku krakowskim*. Autor dołączył do tekstu różne reprodukcje obrazów, wśród nich wizerunek Jakuba Jasińskiego pędzla Lampiego oraz fragment wiersza *Do Narodu*⁴⁷.

⁴² A. Ważyk, *Posłanie do przyjaciela*, [w:] *Losy poematu*, „Polityka” 1981, nr 1, s. 10.

⁴³ C. Miłosz, *Zmienił się język*, [w:] tenże, *Poezje*, Warszawa 1981, s. 295–296; tenże, *Wiersze*, t. 2, Kraków 1984, s. 114.

⁴⁴ „Scena” 1988, nr 12, s. 41.

⁴⁵ „Życie Literackie” 1988, nr 45, s. 13.

⁴⁶ „Studia Polono-Slavica-Orientalia” 1988, t. 11, s. 17–40.

⁴⁷ „Żołnierz Polski” 1989, nr 13, s. 12–13.

Lata Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nie sprzyjały temu, by mówić i pisać o Jasińskim w otwarty sposób. Naginano jego życiorys i twórczość pod dyktando panującej ideologii, co wykrzywiało interpretację jego wierszy w sposób zasadniczy. Próbowano wykreować jego wizerunek na rewolucyjnego działacza, antyklerykała i obrońcę mas ludowych w XVIII w., pomijano z oczywistych względów jego walkę z rosyjskim zaborcą, która stawała się niewygodna dla panującej władzy.

4. Współczesność

Obecnie badacze literatury wyrażają potrzebę podjęcia pracy nad twórczością poetycką Jasińskiego. W 1989 roku Zdzisław Maciej Zachmacz wznowił temat Jasińskiego. W „Pamiętniku Literackim” ogłosił artykuł *O autorstwie wiersza „Do egzulantów polskich. O stałości”*⁴⁸, a w 1991 roku w „Biuletynie Polonistycznym” pojawiło się streszczenie pracy doktorskiej *Nad biografią i tekstami Jakuba Jasińskiego*⁴⁹. W 1994 roku w czasopiśmie „Ogród: materiały naukowe Warszawskiego Koła Polonistów” ukazał się artykuł Gomulickiego *Coś nowego o „Sprzeczkach” Jakuba Jasińskiego (komunikat filologa)*⁵⁰. Nawiązaniem do tego tekstu był kolejny artykuł Zachmacza *Jeszcze o „Sprzeczkach” Jakuba Jasińskiego. Juliuszowi Wiktorowi Gomulickiemu do „Komunikatu filologa” uwag kilka*⁵¹. Autor, odwołując się do badań Gomulickiego, przedstawił losy autografów Jasińskiego. Ponadto w 1993 roku Zdzisław Libera opublikował w „Roczniku Warszawskim” artykuł *Jakub Jasiński w Warszawie*⁵².

W 1994 roku w 200-lecie insurekcji kościuszkowskiej w „Kurierze Wileńskim” Danuta Werowska ogłosiła drukiem artykuł *Przypomnienie Jakuba Jasińskiego*⁵³. W obszernym tekście przypomniała biografię Jasińskiego, powołując się na książkę Mościckiego, która zawiera zdezaktualizowane wiadomości, chociażby o miejscu i dacie narodzin poety. Werowska wskazała, że Jasiński niezaprzeczalnie był patriotą, ale: „Niczym późniejszy Słowacki, cierpiał niejako na przerost ambicji, o czym świadczy jego korespondencja, albo i poezja”. Autorka wyraziła pogląd, że: „o historii trzeba mówić pogodnie i anegdotycznie...”. Badacze podkreślali, że nie należał

⁴⁸ „Pamiętnik Literacki” 1989, z. 2, s. 215–228.

⁴⁹ „Biuletyn Polonistyczny” 1991, z. 3/4, s. 164–167.

⁵⁰ J.W. Gomulickiego *Coś nowego o „Sprzeczkach” Jakuba Jasińskiego (komunikat filologa)*, „Ogród: Materiały Naukowe Warszawskiego Koła Polonistów” 1994, nr 1, s. 108–142.

⁵¹ Z.M. Zachmacz, *Jeszcze o „Sprzeczkach” Jakuba Jasińskiego. Juliuszowi Wiktorowi Gomulickiemu do „Komunikatu filologa” uwag kilka*, „Ogród: Materiały Naukowe Warszawskiego Koła Polonistów” 1994, nr 4, s. 218–232.

⁵² „Rocznik Warszawski” 1993, t. 23, s. 39–46.

⁵³ „Kurier Wileński” 1994, nr 79, s. 6.

do wódzów o głębszych uzdolnieniach militarnych, chociaż zdarzyło mu się dokonać kilku znaczących działań. Był zapalczywy, miał płomienną fantazję, zabierał się do spraw z pozoru niewykonalnych, gdyż nie bał się śmierci na polu walki. Był oryginalny. Czy nie jest to cecha artysty? Wszystko, co robił, robił w sposób *piękny*. Swego rodzaju zabawą było organizowanie tajnego sprzysiężenia, legendarna jazda po Wilnie na siwym koniu przeszła do historii, a zorganizowana śmierć Kossakowskiego mogła uchodzić za widowisko teatralne, nawet śmierć na Pradze miała charakter poetycki. Jasiński był artystą, a mówienie o nim tylko jako o bohaterze narodowym wydaje się sztuczne i budzi niedosyt co do motywacji podejmowanych przez niego decyzji. Dlatego rozdzielanie tych dwóch kwestii jest nieuzasadnione i niewłaściwe.

Czasopismo „Znad Wili” w 1995 roku opublikowało w rubryce *Sylwetki bohaterów powstań na Litwie* artykuł Artura Juliana Kowzana *General Jakub Jasiński — wódz i poeta. Sylwetki bohaterów powstań na Litwie*⁵⁴. Artykuł jest sprawnie napisany i wyczerpująco omawia życie i dokonania Jasińskiego. Autor, powołując się na książkę Mościckiego, podkreśla patriotyczne wychowanie Jasińskiego i sukcesy, jakie osiągał na poszczególnych etapach swojego życia. Celem artykułu jest budzenie świadomości narodowej czytelnika i pochwała bohaterów. Kowzan większą część artykułu poświęcił omówieniu działalności wojskowej Jasińskiego, jednak w zakończeniu wspominał o jego poezji: „Byłoby wielką krzywdą spłykanie tej twórczości do pikantnych wierszyków, które były śpiewane. Poezja Jasińskiego zgodna jest z duchem Oświecenia, ale też w niej dużo smutku”. Z tych słów wynika, że to, co popularne, to, co weszło w pamięć masową (chodzi zapewne o wiersz *Jaś i Zosia* itp.), jest mało wartościowe. Dobre jest to, co omawia sprawy ważne, czyli narodowe, co mówi o troskach i martyrologii (wiersz *Do Narodu*). Zadajemy sobie zatem pytanie: czy polska poezja jest wartościowa tylko wtedy, gdy mówi o sprawach smutnych?

Zakończenie

Na recepcję dzieła Jasińskiego niewątpliwie wielki wpływ miało jego zachowanie w ostatnich latach życia. Wychowanek Korpusu Kadetów, a więc od młodości zawodowy żołnierz, wykonywał swe zadania sumiennie, ale niczym szczególnym się nie wyróżniał. Dopiero w sytuacji skrajnej okazał męstwo i straceńczą wręcz odwagę. I to właśnie pozostało w pamięci potomnych, skutecznie „przykrywając” inne jego dokonania. Tak więc zastosowana przeze mnie metoda archiwalna pozwoliła wydobyć najważniejsze przekazy. Okazało się bowiem, że z czasem zaczęto doce-

⁵⁴ A.J. Kowzan, *General Jakub Jasiński — wódz i poeta*, „Znad Wili” 1995, nr 5, s. 6.

niać twórczość Jasińskiego, co nie było związane z jego żołnierskim czynem — wszak swe najważniejsze teksty stworzył, zanim jeszcze przeszedł do historii na warszawskiej Pradze.

W ten sposób obraz Jasińskiego wyłaniający się z artykułów, dzieł literackich i książek nie jest jednolity⁵⁵. Jedni podkreślali jego patriotyzm, inni zwracali uwagę na spuściznę literacką. Kim by był Jakub Jasiński, gdyby nie Mickiewicz⁵⁶? Średnim poetą, dobrym żołnierzem, bohaterskim generałem. Wzmianka w *Panu Tadeuszu* zmieniła wszystko. Stał Jasiński obok mitu Kościuszki. Obrońca ojczyzny musi być bez skazy. W tym towarzystwie Jasiński nie miał nic do zaoferowania. Pisano o nim: średniej klasy poeta, w dodatku poruszający w swej twórczości tematy drażliwe, mało uduchowiony. Pozostawała legenda rycerska, ale najlepiej samobójcza. O wspomnianych wyżej rozterkach świadczą pośmiertne losy generała — przez ponad sto lat w zasadzie o nim nie wspominano, potem też jakby półgębkiem. I jeszcze ten nie do końca wyjaśniony konflikt z Kościuszką. Toteż w początkach XXI wieku nie doczekał się Jasiński ani krytycznego wydania swoich utworów, ani kompletnej monografii.

Wczesne prace, które poświęcone zostały osobie Jakuba Jasińskiego, to twórczość literacka wspominająca zgon bohatera. Niedługo po śmierci Jasińskiego pojawiły się próby zgromadzenia autografów rozproszonych wśród rodziny i znajomych. Po pierwszych publikacjach liczba artykułów prasowych rosła. W okresie zaborów wyrósł Jasiński na bohatera, który potrafił pociągać do walki ludność przeciwko zaborcy. Dystans, który dzielił te czasy od insurekcji, spowodował, że spoglądano na Jasińskiego już innym okiem. Panteon narodowy zajmowali Kościuszko i książę Poniatowski. Jasiński poprzez swój heroizm i bohaterską śmierć był bliski dołączenia do grona zasłużonych. Nikt nie kwestionował jego niezłomności, dobrego postępowania w życiu i oddania życia za ojczyznę. Nie był Jasiński bohaterem kręgów arystokratycznych i salonów. Pamięć o nim była żywa wśród mas ludowych, które stawały z nim w walce zagrzewane jego entuzjazmem i obietnicą przebudowy struktury życia społecznego. W kręgach arystokratycznych obwiniano go o jakobińskie poglądy, którymi zagrzewał mieszkańców Wilna w 1794 roku. Jasiński zapamiętany został jako bohater walczący do ostatnich chwil po to, by bronić kraju przed atakiem wroga. Nie sposób temu zaprzeczyć, więc uznajemy to stwierdzenie za oczywiste.

⁵⁵ Zob. A. Tomicka, *Wizerunek Jakuba Jasińskiego w prasie polskiej XIX i pierwszej połowy XX w.*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2018, z. 2 (50), s. 83–103.

⁵⁶ Zob. też, *Początki kształtowania literackiej legendy Jakuba Jasińskiego w twórczości Adama Mickiewicza*, „Filologia Polska. Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego” 2016, t. 2, s. 109–122.

Bibliografia

Źródła

- „Ateneum Wileńskie” 1938, R. 13, z. 1.
„Biuletyn Polonistyczny” 1991, z. 3/4.
„Czas” 1898, nr 190–192.
„Dziennik Literacki” (Lwów) 1863, nr 1, t. 1–10.
„Filologia Polska. Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego” 2016 (2).
„Kłosy: czasopismo ilustrowane, tygodniowe” 1869, t. 9, nr 221.
„Kurier Polski” 1831, nr 386.
„Kurier Polski” 1830, nr 368.
„Kurier Poranny” 1886, nr 65.
„Kurier Wileński” 1994, nr 79.
„Rocznik Warszawski” 1993, t. 23.
Rolle M., *Bohater mickiewiczowskiej tragedii. Sylweta generała-poety*, [w:] *Z minionych lat. Szkice historyczne i literackie*, Lwów 1908.
„Nowy Pamiętnik Warszawski” 1802, t. V.
„Ogród: materiały naukowe Warszawskiego Koła Polonistów” 1994, nr 1, 4.
„Pamiętnik Literacki” 1981, z. 2
„Pamiętnik Literacki” 1989, z. 2.
„Polak Sumienny” 1830, dodatek, nr 5.
„Polityka” 1981, nr 1.
„Przegląd Historyczny” 1950, t. XL
„Pszczółka Krakowska” 1820, t. 4.
„Rocznik Historii Prasy Polskiej 2018, z. 2 (50).
„Ruch Literacki: tygodnik poświęcony literaturze, sztukom pięknym, nauce i rzeczom społecznym” 1876, R. 3, t. 1, nr 23, nr 24, nr 25.
„Scena” 1988, nr 12.
„Stolica” 1963, nr 1.
„Stolica: warszawski tygodnik ilustrowany” 1967, R. 22, nr 42.
„Studia Polono-Slavica-Orientalia” 1988, t. 11.
„Sybilla Nadwiślańska” 1821, nr 5.
„Tygodnik Wileński” 1819, nr 143, nr 145, nr 146.
„Tygodnik Wileński” 1885, nr 105.
„Wanda. Tygodnik Polski Płci Pięknej i Literaturze Poświęcony”, t. 4 (1821), t. 212 (1820).
„Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1804, t. 2, t. 3; 1806, t. 5.
Zachmacz Z.M., *Jakub Jasiński. Generał i poeta*, Warszawa 1995.
„Znad Wilii” 1995, nr 5.
„Żołnierz Polski” 1989, nr 13.
„Życie Literackie” 1988, nr 45.